

Apie mažą knyg ir svarbias jo ke

Klaipėdos miesto savivaldybės Imanuelio Kanto viešosios bibliotekos Meno skyriuje iki liepos 1-osios veikia ekslibrisų paroda, kurioje eksponuojami praėjusio amžiaus antros pusės lietuvių grafikų ekslibrisai. Tiksliau, lietuviško ekslibriso klasika, nes kūriniai sukurti tuo metu, kai ši grafikos rūšis patyrė tikrą pakilimą. Visi kūriniai – iš klaipėdietės Reginos Davi-davičienės ekslibrisų kolekcijos, kuri buvo formuojama nuo praėjusio amžiaus 8-ojo dešimtmečio. Verta atsigręžti atgal ir prisiminti įdomų ir reikšmingą Klaipėdos dailės etapą.

Kristina JOKUBAVIČIENĖ

Iš netolimos praeities

Kultūrinio, taigi ir dailės gyvenimo pakilimas uostamiestyje pajudėjo vėlokai, tik XX a. 7-ąjį dešimtmetį. Šis laikotarpis, kai Klaipėda iš nykaus pramoninio miesto pamažu transformavosi į Vakarų Lietuvos meno centrą, dažnai vadinamas miesto renesansu ir yra susijęs su tuometinio uostamiesčio vadovo Alfonso Žalio veikla. Įvairių specialybių menininkai buvo kviečiami ir mieliai vyko gyventi į uostamiestį – čia jų laukė, vertino, čia nereikėjo sukti galvos dėl buitinių dalykų, nes butus ir dirbtuves jauni dailininkai gaudavo per kelis mėnesius. Užteko gero dešimtmečio ir Klaipėda apsirūpino visų sričių vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūrėjais. Meno kūriniai keitė

viešąsias erdves ir standartinius visuomeninius interjerus.

Keitė bei akiratį plėtė ir maži knygų ženklai arba ekslibrisai (lot. *ex libris* – iš knygų), tiražinės meninės grafikos kūriniai. Istorijoje ekslibrisai tradiciškai naudoti kaip knygų ženklai, nurodantys savininką ir taip saugantys jo bibliotekos vertybes. Nors šiandien ekslibrisus dažniau matome parodose nei ant knygų, jie išlieka daugiau ar mažiau susieti su konkrečiu asmeniu, institucija, istoriniu įvykiu. Tai universalus instrumentas komunikacijai meno pagrindu. Antra vertus, nedidelis formatas, grafinių ir verbalinių elementų sujungimas ekslibrise yra gana rimtas iššūkis kūrėjui ir menininkui, ir techniniu atžvilgiu.

Parodoje eksponuojami Augustino Virgilijaus Burbos, Gražinos Didelytės (1938–2007), Petro Gaidamavičiaus (1957–2009), Valerijono Jucio (1930–2016), Vinco Kisarausko (1934–1988), Algio Kliševičiaus (1950–2008), Antano Kmieliausko (1932–2019), Emos Poš-

kutės-Pumputienės, išeivijos dailininko Žibunto Mikšio (1923–2013), Nijolės Šaltenytės, Onos Šimaitytės-Račkauskienės (1943–2014) ir Danutės Žalnieriūtės ekslibrisai, sukurti XX a. antroje pusėje. Mažieji grafikos kūriniai emocionalia mena kalba pasakoja ir atkuria atmosferą to, kas šiandien vadinama nors netolima, bet vis dėlto praeitimi.

Ekslibrisas Lietuvoje

Ekslibriso pakilimas sovietų Lietuvoje prasidėjo nuo 1960 m. Vilniuje surengtos pirmosios respublikinės ekslibrisų parodos. Netrukus buvo įžengta ir į tarptautinę erdvę – 1967 m. lietuvių dailininkai dalyvavo Malborko III tarptautinėje šiuolaikinio ekslibriso bienalėje Lenkijoje, o kitais metais buvo pakviesti į Tarptautinės ekslibriso federacijos (FISAE) rengiamą XII tarptautinį ekslibrisų kongresą Komo mieste Italijoje. Kontaktai su užsienio dailininkais, kolekcininkais, dalyvavimas prestižinėse tarptautinėse parodose ir konkursuose, gaunami diplomai ir premijos skatino dailininkų ir visuomenės domėjimąsi šia grafikos sritimi.

Nors mažosios kūrybos formos, prie kurių priskiriamas ekslibrisas, to meto kultūros valdininkų traktuotos kaip marginalijos, t. y. ne tokios svarbios ideologiškai, būtent toks požiūris padėjo išvengti griežtos cenzūros turinio ir formos atžvilgiu. Įdėtas į standartinį pašto voką, nedidukas ekslibrisas kurį laiką beveik netrukdomas per geležinę uždangą pasiekdavo bet kurį pasaulio tašką. Teigiama, kad tokią iniciatyvą,

os ženklą lionės

Parodos fragmentas.

apeinant Maskvos kontrolę dėl dalyvavimo tarptautinėse parodose, sugalvojo nonkonformistinės pozicijos vilnietis dailininkas V.Kisarauskas. Iš anos pusės siunčiami konkursų ir parodų diplomai, katalogai ne visada pasiekdavo adresatus Lietuvoje. Vis dėlto keitimasis informacija ir kūrinių vyko, buvo gaunami teigiami įvertinimai, mezgėsi lietuvių grafikų ryšiai su kolegomis ir kolekcininkais užsienyje.

Klaipėdietis grafikas A.V.Burba, prisimindamas tuos laikus, sakė: „Kodėl kūriau ekslibrisus? Ir pragyvenimui, ir malonumui, kai jau esi įvaldęs technologijas. Užsakymai pradžioje buvo iš užsienio, tik vėliau iš Lietuvos, Klaipėdos. Tai buvo langas į pasaulį. Išsiunčiame ekslibrisus parodomis paštu, gauname katalogų, meno knygu, diplomų. Taip pat vykdavo

intensyvus keitimasis darbais su kolegomis iš įvairių šalių, su kolekcininkais. Taip surinkau kelių šimtų ekslibrisų kolekciją. Kiek mano ekslibrisų pasklido po pasaulį, net negalėčiau pasakyti.“

Ekslibrisas Klaipėdoje

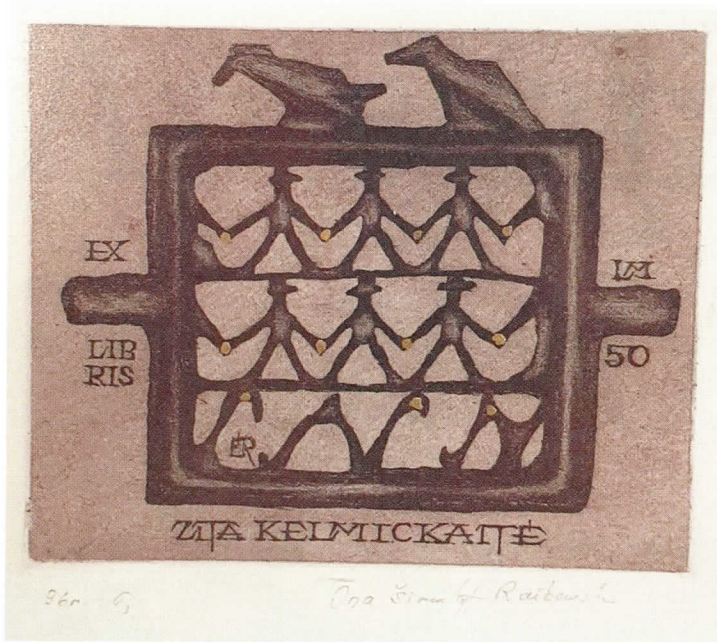
Praėjusio amžiaus 8-ąjį dešimtmetį LDS Klaipėdos skyriaus grafikų sekciją sudarė tik jauni dailininkai. Visi jie dirbo ir estampo, ir ekslibriso srityse. Ledus Klaipėdoje pralaužė A.V.Burba, populiaria-me antikvariniame knygyne Žvejų gatvėje 1977 m. surengęs pirmą miesto istorijoje ekslibrisų parodą. Kitais metais jame vyko ir A.Kliševičiaus paroda. Antikvarinis knygynas bent dešimtmetį buvo patraukli

R.Davidavičienė savosios ekslibrisų kolekcijos parodoje. Asmeninio archyvo nuotr.

ekslibrisų pristatymo vieta. Čia grafikų sekcija rengė ir personalines, ir jungtines parodas. A.Kliševičius dėstė Vilniaus dailės akademijos Klaipėdos vizualinio dizaino katedroje. Nieko nuostabaus, kad 8–9 dešimtmečių sandūroje prie dėstytojo prisijungė buvę jo studentai P.Gaidamavičius, Valdimaras Kalninis (1952–2013), Zita Mazaliauskaitė, Mindaugas Petrulis, Lidija Skačkauskaitė, Evaldas Vėgėlė.

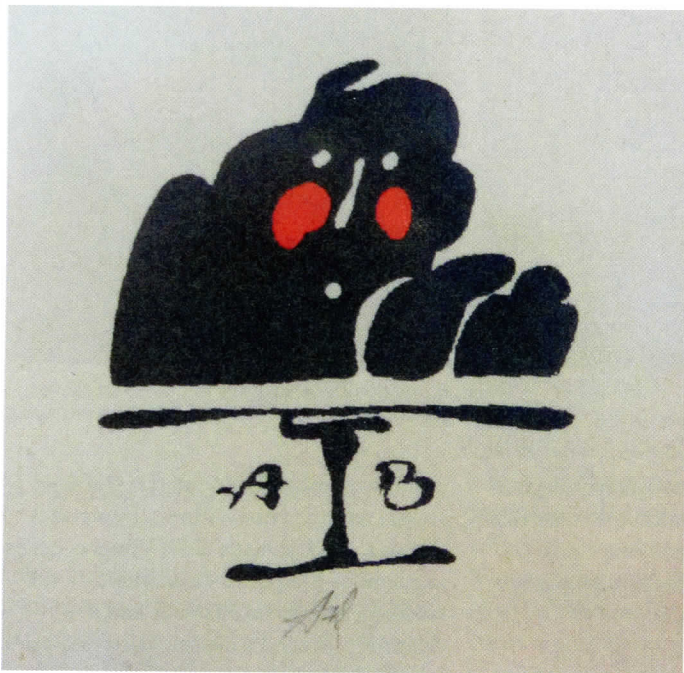
1989 m. klaipėdiečiai grafikai ir ekslibriso gerbėjai įkūrė ekslibriso klubą. Panašūs klubai jau veikė Jonavoje, Kaune, Pakruojojyje, Panevėžyje, Šiauliuose. Klubu būstine tapo Klaipėdos miesto savivaldybės viešosios bibliotekos Meno skyrius (dab. I.Kanto viešosios bibliotekos skyrius). Čia būdavo rengiamos lietuvių, latvių, estų, suomių ekslibriso meistrų kūrybos parodos, vykdavo ►

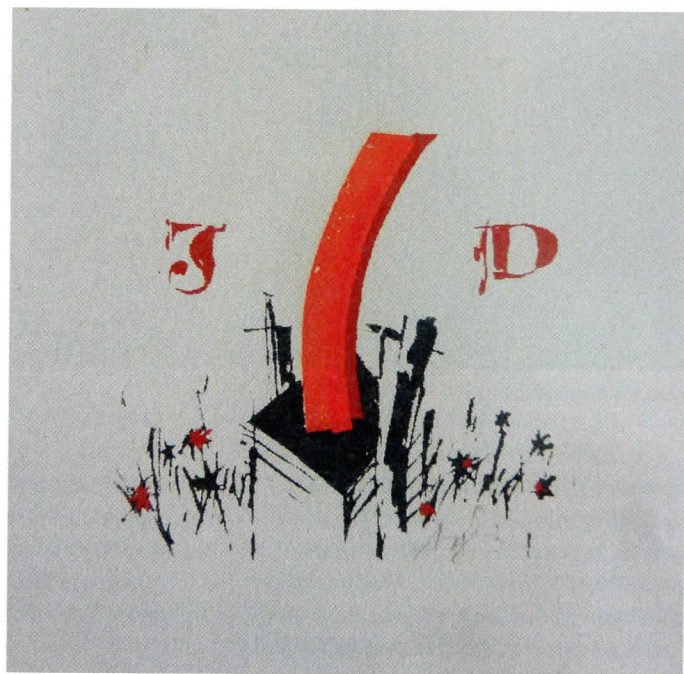
O.Šimaitytė-Račkauskienė. Zitės Kelmickaitės ekslibrisas. 1995. R.Davidavičienės kolekcija

A.V.Burba. Klauso Rödėlio ekslibrisas. 1978. R.Davidavičienės kolekcija

A.Klišėvičius. A.B. ekslibrisas. 1978. R.Davidavičienės kolekcija

A.Klišėvičius. J.D. ekslibrisas. 1978. R.Davidavičienės kolekcija

◀ jų aptarimai, susitikimai su dailininkais ir įdomiais žmonėmis: Vytautu Dumčiumi, grįžusiu iš kelionės po Japoniją, ar A.V.Burba, parkeliavusiu iš Nyderlandų. Simboliška, kad šiemet prisiminta ir į dienos šviesą iškelta R.Davidavičienės kolekcija rodoma būtent bibliotekos Meno skyriuje. Tai leidžia tikėtis tradicijų tęstinumo, juk parodos iniciatorius ir organizatorius yra grupelės entuziastų prieš dvejus metus

įkurta prof. A.Klišėvičiaus kaligrafijos ir rašto meno mokykla, veikianti pagal LDS Klaipėdos skyriaus programas.

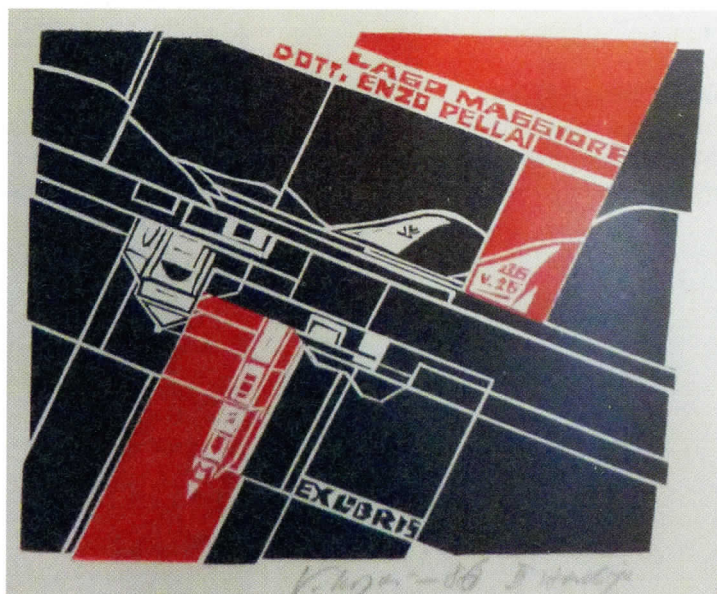
Kolegos ir gerbėjai

Jau minėtas V.Kisarauskas itin vertino klaidiečius dailininkus, šalies meno spau-

doje rašė apie A.V.Burbos, A.Klišėvičiaus, D.Žalnierūtės ekslibrisus. Su menininko intuicija jis kalbėjo apie pajūrio dailininkų kūrybą, suvokdamas, kaip dažnai jiems buvo nelengva prasimušti į jungtines, temines, progines parodas sostinėje: „Dabartinį uostamiesčio ekslibriso meno atgimimą kartu su visos Klaipėdos kultūrinio gyvenimo pakilimu galėtume pavadinti šio miesto renesansu. A.Klišėvičiui tame gyvenime tenka viena

V.Kisarauskas. Dalios ir Geniaus Procutų ekslibrisas. 1977. R.Davidavičienės kolekcija

V.Kisarauskas. Ekslibrisas Madžorės ežeras, Enzo Pellai / Ex libris Lago Maggiore, Enzo Pellai. 1986. R.Davidavičienės kolekcija

V.Jucys. Aleksandros Mat. ekslibrisas. 1983. R.Davidavičienės kolekcija

A.Kliševičius. Stasio ekslibrisas. 1983. R.Davidavičienės kolekcija

priešakinių vietų – kartu su A.V.Burba jie yra uostamiesčio ekslibriso entuziastai, ne tik kuriantys ekslibrisus, bet ir organizuojantys parodas.“ V.Kisarauskas buvo vienas novatoriškiausių sovietinio periodo dailininkų, laužęs standartinio meno rėmus, akcentavęs formų geometrizmą ir konstruktyvumą. Parodoje eksponuojami V.Kisarausko ekslibrisai patraukia konceptualumu ir originalia forma, taupios spalvos simbolika.

Vilniaus ir uostamiesčio ekslibriso kūrėjus suartino iš Žemaitijos kilęs grafikas V.Jucys. Dažnai vadintas lietuvių ekslibriso reformatoriumi, jis šios srities propagavimui atidavė daug kūrybinių ir organizacinių jėgų. V.Jucys dažnai lankydavosi Klaipėdoje, pristatydavo įvairias ekslibrisų parodas, visų pirma, tarptautines Vilniaus ekslibrisų biennales, kurių kuratoriumi buvo nuo 1977 m., dalydavosi išpūdziais iš kelionių po Europą,

iš tarptautinių ekslibriso kongresų. Tarp kitų kūrėjų V.Jucys išsiskyrė smagiu žemaitiškai liaudišku humoru ir šmaikščiais, neretai su erotišku atspalviu ekslibrisais. Jo kūriniai, atlikti linoraižinio technika, yra ekspresyviūs, šturkštaus štrichavimo, artimi liaudies grafikos paprastumui ir tęsia tradicinę XX a. lietuvių grafikos liniją, orientuotą į liaudies meną. Puikiu kūrybos, kurios pagrindu lieka klasikinis piešimas, pavyzdžiu ►

◀ yra A.Kmieliausko ekslibrisai. Platus diapazono dailininko (verta paminėti jo altorinę freską Klaipėdos Marijos Taikos Karalienės bažnyčioje) vienietiniuose spalvotos grafikos ekslibrisuose raiška pasiekama per žmogaus figūrą, jos elementus.

A.V.Burba. K.Rödelio ekslibrisas. 1989.
R.Davidavičienės kolekcija

Kolekcijos ištakos

Draugiški ekslibrisų kūrėjų ir kolekcininkų santykiai Klaipėdoje susiklostė su „Trinyčių“ medvilnės gamybinio susivienijimo administracija. Tikriausiai ne tuščioje vietoje. „Trinyčių“ konstruktorių skyriaus viršininkė ir moterų tarybos pirmininkė R.Davidavičienė dar apie 1980 m. pradėjo kolekcionuoti ekslibrisus. Ją paskatino A.V.Burbos padovanotas ekslibrisas, tapęs būsimos rinkinio pradžia. Pasak R.Davidavičienės, A.V.Burba kartu su V.Kisarausku rengė ekslibrisų rinkėjų Lietuvoje sąrašą, į kurį ji irgi buvo įtraukta. Po gero dešimtmečio R.Davidavičienė jau turėjo surinkusi kelis šimtus Klaipėdos, Lietuvos ir kitų šalių dailininkų knygos ženklų. Kolekcija iki šiol vis papildoma, nors pati rinkėja labiausiai vertina praėjusio amžiaus pabaigoje surinktus lietuvių dailininkų ekslibrisus. Moteris daug prisidėjo populiarinant ekslibrisą, gamyklos klube rengė parodas, susitikimus su dailininkais. Ji juokavo, kad visi, tuo metu dirbę „Trinyčiuose“, iki šiol žino, ką reiškia tas keistas žodis „ekslibrisas“.

To meto Klaipėdos spaudoje buvo džiaugiamasi, kad „Trinyčių“ kolektyvas įsteigė specialią piniginę premiją ekslibrisų kūrėjams. Pirmoji premija buvo įteikta 1989 m. VII tarptautinėje Vilniaus ekslibrisų bienalėje A.Kliševičiui. Grafikos, kaligrafijos ir rašto meno meistras labai vertino ekslibrisus, sakydamas, kad jie yra arčiausiai širdies, suteikia laisvės minčiai. Jis vienas pirmųjų Lietuvoje pradėjo kurti šilkografijos technika, naudojo ją ekslibrisams nuo 8-ojo dešimtmečio vidurio, populiarino tarp savo mokinių, jaunų grafikų. P.Gaidamavičiaus ekslibrisai patraukia dė-

R.Davidavičienės ekslibrisų kolekcijos paroda suteikia progą įvertinti mažosios grafikos kūrėjų meistriškumą, profesionalumą ir kūrinius, kurie nepavaldūs laikui, viena-dienėms madoms ir laikinoms užgaidoms.

A.Kmieliauskas. Penne miestelio ekslibrisas / Ex libris Citt'a di Penne. 1983. R.Davidavičienės kolekcija

P.Gaidamavičius. A.Brogos ekslibrisas. R.Davidavičienės kolekcija

mesį spalvinių plokštumų dekoratyviomis dermėmis, o A.Kliševičiaus to meto šilko grafijos technika atlikti ekslibrisai pasižymi lakoniška forma ir minimalistiniu stiliumi, būdingu paradoksalaus vaizdo ir minties jungimu. Tai labiau nedidelio formato grafikos kūriniai, asociatyviai ir šmaikščiai bylojantys apie kolegas, jų pomėgius, silpnybes, charakterio ir išorės bruožus.

Draugai pasaulyje

Parodoje eksponuojami Klausui Rödeliui (Danija) skirti A.V.Burbos ekslibrisai. Lietuvos dailininkų kontaktai su K.Rödeliu užsimezgė po 1968 m. kongreso Italijoje. K.Rödelis buvo įkūręs leidyklą „Ekslibris-ten“, kurioje rengė įvairius su ekslibrisais susijusius leidinius. 1982 m. mažųjų monografijų serijos leidinys buvo skirtas A.V.Burbai. Kai tik dailininkų iš Sovietų Sąjungos darbai ėmė rodytis konkursuose ir parodose Europoje, kolekcininkas pradėjo juos kaupti ir aktualizuoti. Frederikshauno dailės muziejuje K.Rödelio nuopelnu saugoma didžiausia pasaulyje 450 000 ekslibrisų kolekcija, kuri nuolat skaitmeninama ir nuo 2012 m. skelbiama *art-exlibris.net* svetainėje. Lietuvos ekslibrisui muziejaus kolekcijoje atstovauja A.V.Burbos, A.Kliševičiaus, M.Petrulio, kitų dailininkų kūriniai.

Vyresnės kartos Klaipėdos grafikai geru žodžiu mini dailės kolekcininką ir Lietuvos bičiulį Enzo Pellai. Svetinguose E.Pellai namuose netoli Milano XX a. 9–10 dešimtmečiais lankėsi ne vienas lietuvių dailininkas. Italų gydytojo pediatro potraukis menai išaugo į sistemingą domėjimąsi grafika ir ekslibrisų kolekcionavimą. Parodoje rodomi jam dedikuotas V.Kisarausko ekslibrisas, D.Žalnieriūtės itališkosios tematikos, taigi ir E.Pellai skirti kūriniai. „Lietuvių meną atradau kolekcionuodamas ekslibrisus. Gerų ekslibrisų, be abejo, sukuriama daugelyje šalių, bet tie, lietuviškieji, mane sužavėjo savo poetine jėga. Užmezgiau kontaktus su nemažai dailininkų. Tai G.Didelytė, A.V.Burba, A.Kmieliauskas, V.Kisarauskas“, – rašė E.Pellai prisiminimuose. Laiškai ir E.Pellai dedikuoti A.V.Burbos ekslibrisai iš Klaipėdos į Italiją keliavo nuo 1981 m., o akis į akį dailininkas ir kolekcininkas pirmą kartą susitiko 1988 m. Peskaros mieste vykusiame

A.Kliševičius. Valerijono Jucio ekslibrisas. 1991. R.Davidavičienės kolekcija

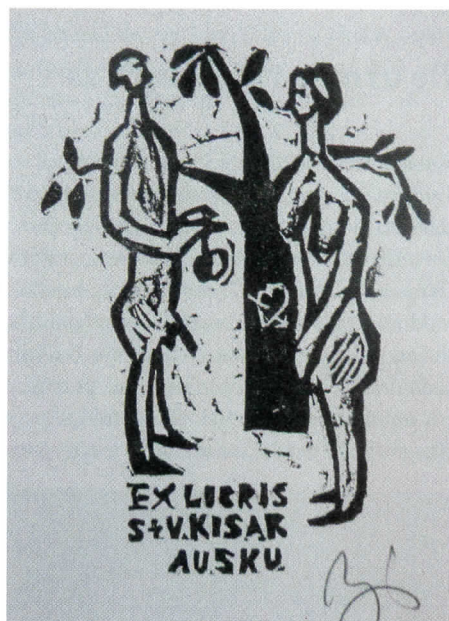
tarptautiniame ekslibrisų konkurse. Būtent tame konkurse A.V.Burba tapo tikru „milijonieriumi“: jo ekslibrisas laimėjo penktąją premiją ir vieną milijoną Italijos lirų (arba net 80 JAV dolerių). Kolekcininkas teigė, kad A.V.Burbos kūryba atsiskleidžia lyg fantastinė poezija, gaivinama mito šaltinių, vertino stiprų abipusės – žmogaus ir gamtos – priklausomybės suvokimą, kurį grafikas atskleidžia savo darbuose. Parodoje rodomi A.V.Burbos ekslibrisai, talentingi miniatiūrinės grafikos kūriniai, patvirtina, kaip subtiliai italas kolekcininkas buvo pajutęs savitą XX a. antros pusės lietuviškos grafikos dvasią. Poetinių įvaizdžių pobūdžiu artimi O.Šimaitytės-Račkauskienės ekslibrisai. Tradiciniai motyvai, kupini metaforiškų prasmų, tampa simboliais, kūriniai pasižymi subtilia tonų gradacija, minkšta linija ir smulkiu štrichu.

Post scriptum

A.Kliševičius dar XXI a. pradžioje teigė, kad interaktyviam pasauliui tampant vis labiau prieinamam nei knyga, ekslibriso situacija neišvengiamai keičiasi. Jaunimas beveik nesidomi šia grafikos sritimi, o jos pakilimo banga liko praeityje. Nebuvo grafikos ir kaligrafijos meistras tikras ir dėl ekslibriso ateities. Kad ir kaip būtų, mūsų dienomis profesionalų ekslibriso lygį palaiko ir jo idėjų nuosekliausiai plėto-

V.Jucys. G. Jan Rhebergen ekslibrisas. 1973. R.Davidavičienės kolekcija

V.Jucys. S. ir V.Kisarauskų ekslibrisas. 1970. R.Davidavičienės kolekcija

ja 1950-ųjų dailininkų kartos atstovai. R.Davidavičienės ekslibrisų kolekcijos paroda suteikia progą įvertinti mažosios grafikos kūrėjų meistriskumą, profesionalumą ir kūrinius, kurie nepavaldūs laikui, vienadieniems madoms ir laikinoms užgaidoms.